

Justisfeil: Politiets beslutningstaking underveis i etterforskning av straffesaker

Illustrert gjennom Baneheia-saken

Litteraturstudie

BACHELOROPPGAVE (OPPGAVE03)

Politihøgskolen

2023

Kand.nr: 27 og 28

Antall ord: 9631

0.0 Sammendrag

Oppgavens problemstilling er «Fra et beslutningspsykologisk perspektiv: Hvorfor påvirkes politiets beslutninger underveis i etterforskning av straffesaker? – Illustrert gjennom Baneheia-saken». Vårt fokus er det psykologiske aspektet ved etterforskeres beslutningstaking og hvordan dette kan påvirke etterforskningen. Vi tar for oss ulike kognitive forenklingsstrategier og bekreftelsesfeller, samt hvordan disse kan true straffeprosesslovens objektivitetskrav. Våre funn fra forskning og faglitteratur illustreres og aktualiseres ved hjelp av Baneheia-saken. Oppgaven viser at bevissthet rundt de ubevisste, kognitive forenklingsstrategiene ikke er tilstrekkelig for å forhindre at de inntreffer. Det som kreves vil være å iverksette mottiltak for forenklingsstrategiene, i kombinasjon med ferdigheter og evner utviklet gjennom omfattende opplæring og tilbakemeldinger. Vi tar også for oss forskningsbaserte mottiltak, som skal redusere de uheldige konsekvensene av de ubevisste, kognitive forenklingsstrategiene.

Innholdsfortegnelse

1.0	INTRODUKSJON	4
1.1	BEGRUNNELSE FOR VALG AV TEMA	4
1.2	PROBLEMSTILLING.....	5
1.3	AVGRENSING	5
1.4	BEGREPSAVKLARING	7
1.4.1	<i>Etterforskning</i>	7
1.4.2	<i>Objektivitet</i>	7
1.4.3	<i>Uskyltdspresumpsjonen</i>	8
1.4.4	<i>Justisfeil</i>	8
1.5	BANEHEIA – EN ILLUSTRERENDE STRAFFESAK	9
2.0	METODE	10
2.2	KILDESØK OG KILDEKRITIKK	11
2.3	FORFORSTÅELSE	13
3.0	RESULTAT OG DISKUSJON	14
3.1	BESLUTNINGSPSYKOLOGI	14
3.1.1	<i>System 1 og 2</i>	14
3.2	KOGNITIVE FORENKLINGSTRATEGIER	15
3.2.1	<i>Tilgjengelighetsheuristikk</i>	16
3.3	BEKREFTELSESFELLE	16
3.3.1	<i>Å nøytralisere motstridende informasjon</i>	19
3.3.2	<i>Tipping points</i>	21
3.3.3	<i>Gruppetenking</i>	22
3.3.4	<i>Kognitive skjema</i>	23
3.4	MOTTILTAK	24
3.4.1	<i>Hypotesetesting og abduktiv logikk</i>	25
4.0	AVSLUTNING	28
5.0	LITTERATURLISTE	30

1.0 Introduksjon

«På vegne av regjeringen vil jeg beklage uten forbehold til Viggo Kristiansen og hans nærmeste. Viggo, jeg vil unnskyldte for den uretten som du har måtte tåle. Du har blitt fratatt store deler av ditt liv i frihet. Du har forsøkt å si ifra. Du har hevdet din uskyld, men du har ikke blitt hørt.» (NRK, 2022, 00:26).

Dette uttalte justisminister Emilie Enger Mehl under en pressekonferanse etter frifinnelsen av Viggo Kristiansen i Baneheia-saken. Kristiansen ble i 2002 dømt for å ha voldtatt og drept to jenter i Baneheia, Kristiansand. Etter å ha sonet 21 år i fengsel, ble han frifunnet for både drapene og voldtektene. Saken representerer en av de største rettsskandalene i norsk historie, men er dessverre ikke den første. Blant større rettsskandaler i Norge kan Fritz Moen-, Sture Bergwall- og Birgitte Tengs-saken nevnes. Hvordan kan dette skje?

Politiet og påtalemyndigheten har en lovpålagt plikt til å opptre objektivt under sitt arbeid med straffesaker. Dette kravet er lovfestet i straffeprosessloven (1986) § 226 tredje ledd og § 55 annet ledd, og omtales som objektivitetskravet. Objektivitetskravet innebærer at politi- og påtalemyndighet skal være saklige og upartiske i etterforskningen, og dersom en bestemt person er mistenkt, skal etterforskningen søke å innhente informasjon som både taler for og imot mistenktes skyld. Rettslig sett er objektivitetskravet mulig å oppnå, og forskere har pekt på at det er de psykologiske aspektene som avgjør om etterforskningen er objektiv (Strandbakken, 2003, s. 582). Utfordringen er at mennesket ikke er objektivt av natur. Tvert imot lar vi oss påvirke av følelser, erfaringer og andre personer. Det kan dermed sies at loven stiller et umenneskelig krav, som samfunnet for øvrig forventer at politiet etterlever.

Objektivitetskravet bør derfor sees på som et normativt ideal, noe politiet bør strekke seg etter (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 82). For at politiet på best mulig vis skal kunne etterleve objektivitetskravet, er det helt nødvendig å forstå hvorfor mennesket ikke er objektivt og hva som truer objektivitetskravet i straffeprosessloven. Dette er noe vi i løpet av oppgaven skal forsøke å belyse og besvare.

1.1 Begrunnelse for valg av tema

Oppgavens tema er å belyse hvordan beslutningspsykologiske feilkilder kan påvirke politiets etterforskning – og løfte frem kunnskapsfunderte metoder egnet til å redusere menneskelige slutningsfeil. Vårt valg av tema knytter seg til både egne erfaringer fra praksisåret, men også en generell interesse for etterforskningsfaget. Særlig hvordan objektivitetskravet i

straffeprosessloven (1986) § 226 tredje ledd best kan etterleves. En vesentlig del av politiets etterforskning handler om å ta beslutninger som skal drive etterforskningen fremover. For at straffesaken skal få et objektivt riktig utfall, er det viktig at beslutningene fattes av et politi med innsikt i typiske beslutningsfeil og forskningsfundert kunnskap om hvordan disse kan forebygges.

Vi ønsker å undersøke dette temaet nærmere fordi vi i løpet av praksisåret erfarte hvor krevende en etterforskningsprosess kan være. I samtale med de ulike partene i en straffesak, tok vi oss selv i å tro mer på den ene forklaringen enn den andre. Ideelt sett skulle våre tanker og beslutninger utelukkende styres av sakens beviser. Til tross for dette sitter vi igjen med en oppfatning av at våre antakelser også var preget av våre ubevisste, kognitive forenklingsstrategier. Beslutningene i saken ble preget av hva vi anså som mest sannsynlig, i all hovedsak med utgangspunkt i de ulike forklaringene.

I løpet av utdanningen ved Politihøgskolen har vi lært mye om objektivitetskravet, og at dette skal være utgangspunktet for all etterforskning. Interessen vår rundt dette temaet ble ytterligere forsterket da det i løpet av utdanningen dukket opp flere gjenopptakelsesprosesser som ble omtalt som rettsskandaler i media. Dagsaktuelle saker er blant annet drapene i Baneheia og drapet på Birgitte Tengs, som begge aktualiserer problemstillingen. Gjennom arbeidet med oppgaven ønsker vi å løfte frem relevant teori og kunnskap om temaet. På den måten vil vi videreutvikle egen kunnskap. Slik kan vi få en større bevissthet rundt hva som påvirker våre valg, og hvilke tiltak som kan gjøres for å motvirke eventuelle feil ved beslutningstaking i etterforskning.

1.2 Problemstilling

«Fra et beslutningspsykologisk perspektiv: Hvorfor påvirkes politiets beslutninger underveis i etterforskning av straffesaker? – Illustrert gjennom Baneheia-saken»

1.3 Avgrensning

Temaet vi har valgt kan belyses på ulike måter og fra flere vinkler. For å holde oss innenfor oppgavens tillatte ordbegrensning, og for å forebygge en overfladisk undersøkelse av temaet, er det nødvendig å foreta en avgrensning:

Asbjørn Rachlew har skrevet en doktoravhandling om justisfeil i straffesaker. Han fremhever viktige funn gjort av internasjonale forskere som har studert årsaker til at uskyldige domfelles. MacFarlane (2006), gjengitt i Rachlew (2009, s. 16), viser gjennom sine analyser av den internasjonale litteraturen at feilene ikke er tilfeldige, men at de hovedsakelig skyldes systemfeil. Systemfeil er de feilene ved etterforskningen som forårsakes av mangler ved systemet, og slik danner justisfeil. Eksempelvis ved manglende opplæring i avhørsmetodikk eller sporsikring.

MacFarlane (2006), i Rachlew (2009), skiller mellom umiddelbare og underliggende årsaker til at uskyldige dømmes. De umiddelbare årsakene innebærer blant annet feil identifisering av vitner i vitnekonfrontrasjoner, falske tilståelser og sakkyndige feilslutninger. De underliggende årsakene handler i større grad om noe dypere – nemlig de ulike formene for ubevisste, kognitive forenklingsstrategier – altså ulike former for bekreftelsesfeller. MacFarlane påpeker aktualiteten av å se nærmere på de underliggende årsakene til at uskyldige dømmes. Dette blant annet fordi de har en uheldig tendens til å påvirke politiets etterforskere til å utvikle et snevert syn.

Formålet med oppgaven er å undersøke hvordan de underliggende årsakene til at uskyldige dømmes, påvirker politiets beslutningstaking i etterforskning. Videre; hvordan det rettslige og normative idealet om objektivitet best kan etterleves i lys av etablert kunnskap om menneskets ubevisste, kognitive forenklingsstrategier. Vårt fokus vil derfor rettes inn mot de underliggende årsakene som påvirker politiets beslutninger. De umiddelbare årsakene vil derfor ikke bli belyst videre i denne oppgaven. Dette begrunnes med at de umiddelbare årsakene i mindre grad knytter seg til de psykologiske prosessene hos politietterforskeren, og på den måten ligger utenfor vårt interesseområde.

Vi vil også undersøke hva politiet kan gjøre for å redusere de uheldige konsekvensene av de ubevisste, kognitive forenklingsstrategiene i etterforskningen. Vi presenterer den overordnede strukturen og modellen som forskning viser at etterforskere bør benytte seg av. Fordi oppgaven retter seg mot de underliggende årsakene, går vi ikke i dybden på eventuelle styrker og svakheter ved mottiltakene som presenteres. Vi kommenterer heller ikke ulike modeller som brukes blant norske etterforskere, og eventuelle fordeler og ulemper ved disse. Dette begrunnes i omfanget av en slik drøftelse, og at det vil falle utenfor vårt fokusområde.

1.4 Begrepsavklaring

En begrepsavklaring vil forhåpentligvis forenkle leseropplevelsen, samt at begrepene danner grunnlaget for drøftelsen og vil gjøre det enklere for oss som forfattere å skrive oppgaven.

1.4.1 Etterforskning

Politiets plikter og oppgaver defineres flere steder, blant annet i politiloven (1995). Ifølge politiloven (1995) § 2 nr. 3 er en av politiets primæroppgaver å avdekke og stanse kriminell virksomhet, og forfølge straffbare forhold. I arbeidet med kriminalitetsbekjempelse benytter politiet seg av etterforskning, som besluttes og ledes av påtalemyndigheten (Straffeprosessloven, 1986, § 225). Etterforskning er en løpende prosess som søker å innhente informasjon som kan belyse et hendelsesforløp (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 16).

Informasjonen skal svare på hvorvidt det har blitt begått et lovbrudd eller ikke, samt hvem som i så fall har gjort hva, på hvilken måte og med hvilket forsett. Informasjonen skal danne grunnlaget for at påtalemyndigheten kan fatte en avgjørelse i saken. Avgjørelsen kan blant annet være å utstede forelegg, ta ut tiltale eller henleggelse. Dersom påtalemyndigheten tar ut tiltale, skal også etterforskningen forberede sakens behandling for retten (Riksadvokaten, 2018, s. 2). Tradisjonelt deles etterforskningen inn i teknisk og taktisk etterforskning (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 56). Begge skal innhente, sikre og analysere spor. Det er den taktiske etterforskningen som sammenfatter spor fra både taktisk og teknisk undersøkelse. (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 56).

1.4.2 Objektivitet

Straffeprosessloven (1986) § 55 annet ledd sier at påtalemyndighetens tjenestepersoner skal opptre objektivt i sin virksomhet, herunder etterforskningen. Formuleringen kom som et tilskudd til straffeprosessloven (1986) § 226, tredje ledd i 2013 for å understreke betydning av det særlige kravet til objektivitet overfor påtalemyndighetens tjenestepersoner, herunder polititjenestepersoner (Prop. 147 L (2012–2013)), s. 42).

Som nevnt ovenfor innebærer objektivitetskravet at myndighetsutøvelsen skal være saklig og upartisk i etterforskningen. Bjerknes og Fahsing (2018, s. 82) skriver at objektivitetskravet kan forstås som et metodologisk ideal, og står i motsetning til subjektivitet og tilfeldighet. Dette betyr at etterforskningen skal tilstrebe å motbevise aktuelle hypoteser. Hypotesen som i

størst grad motstår forsøkene på å motbevise, står som den sterkeste hypotesen. Metoden for hypotesetesting omhandles i kapittel 3.4.1.

Objektivitetskravet skal etterleves på ethvert trinn av saken, og skal fungere som en rettesnor. Dette for å ivareta rettssikkerheten i etterforskningen (Kjelby, 2015, s. 87). På den ene siden skal objektivitetskravet fungere som et vern om den mistenkte, hvor etterforskningen skal søke etter mistenktes skyld, så vel som skyldfrihet. På den andre siden forutsetter den at rettsavgjørelsene i straffesaker skal gjenspeile den materielle sannhet: det objektivt riktige resultatet. Begrepet objektivitet vil i oppgaven sees i sammenheng med hvordan menneskers kognitive funksjoner virker, og på hvilken måte dette kan utfordre en saklig og upartisk tankegang under politiets etterforskningsarbeid.

1.4.3 Uskyldspresumpsjonen

I forbindelse med at politiet skal søke etter informasjon som både leter etter mistenkte sin skyld og uskyld, bør også uskyldspresumpsjonen nevnes. Uskyldspresumpsjonen er formulert i FNs erklæringer for menneskerettigheter (De forente nasjoner, 1948) artikkel 11 nr. 1. Det fremgår av artikkel 11 nr. 1 at enhver skal anses som uskyldig inntil det motsatte er bevist. Den er videre hjemlet i Grunnloven (1814) § 96 annet ledd, som sier at «enhver har rett til å bli ansett om uskyld inntil skyld er bevist etter loven». Dette følger også av den europeiske menneskerettighetskonvensjonen artikkel 6 nr. 2 (EMK, 1950). Uskyldspresumpsjonen omfatter at bevisbyrden og det strenge beviskravet i straffesaker ligger hos påtalemyndigheten (Strandbakken, 2003, s. 81). Det strenge beviskravet innebærer at påtalemyndigheten må føre bevis som gjør at en dommer anser det som hevet over enhver rimelig tvil at siktede er skyldig (Fredriksen, 2018). Prinsippet handler dermed om at det er påtalemyndigheten som skal bevise siktedes skyld, og ikke siktede selv som skal bevise sin uskyld. Rachlew og Fahsing (2015, s. 239) skriver at politiets oppgave under etterforskningen ikke nødvendigvis er å mene, tro eller vite alt, men heller å undersøke – dette på bakgrunn av uskyldspresumpsjonen.

1.4.4 Justisfeil

Justisfeil defineres av Rachlew (2009, s. 4) som «ethvert avvik fra straffesakens optimale utfall.». Med dette sier han at justisfeil kan dreie seg om alt fra uriktig domfellelse eller frifinnelse, og at manglende oppklaring eller lovstridig innhenting av bevis også regnes som justisfeil. Begrepet handler ikke utelukkende om det endelige utfallet av en straffesak. Det

handler også om handlinger og prosessuelle beslutninger som treffes av aktørene i straffesaksjeden som leder ut i et avvik. Dette skiller seg fra begrepet «justismord», som utelukkende retter seg mot de uriktige domfellelsene.

1.5 Baneheia – en illustrerende straffesak

Vi har valgt å bruke Baneheia-saken for å illustrere oppgavens problemstilling. En av grunnene til dette er at Kristiansen nylig ble frikjent, i tillegg til at saken mot Jan Helge Andersen ble begjært gjenåpnet underveis i arbeidet med bacheloroppgaven (Riksadvokaten, 2023). Dessuten har andre aktuelle saker blitt skrevet om og brukt gjentatte ganger i tidligere oppgaver. Ettersom vi skal forsøke å eksemplifisere med Baneheia-saken, er det naturlig å kort presentere den.

I 2002 ble Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen domfelt for drap og voldtekt av to jenter i Baneheia i Kristiansand. Kristiansen fikk den strengeste straffen på 21 års forvaring, og en minstetid på 10 år. Dette fordi han ble stemplet som «den slemme drapsmannen», i tillegg til at dommen innebar tidligere tilfeller av overgrep og krenkelser av tre mindreårige (Jahr, 2017, s. 203; TKISA-2001-374, 2001). De sistnevnte forholdene tilstod Kristiansen relativt tidlig underveis i politiets etterforskning av drapene. Gjennom en årrekke har profesjonelle aktører, journalister og privatpersoner vært sikre på at de to mennene var domfelt på korrekt grunnlag. Tross mye motstand har Kristiansen benektet enhver tilknytning til saken.

De senere årene etter domfellelsen fikk Kristiansen støtte fra enkeltpersoner som mente at bevisene mot ham ikke var sterke nok, og var dermed enige i at han kunne være uriktig domfelt. En av disse er journalisten Bjørn Olav Jahr som i 2017 utga boken *Drapene i Baneheia - to historier, en sannhet*. Her viser han til flere bevis i saken som enten ble feiltolket, oversett og ignorert, tillagt mer vekt enn beviset tilsa eller bortforklart. Blant annet gjelder dette det mye omtalte teledata-beviset.

Kristiansen ble varetektsfengslet før politiet hadde innhentet og kontrollert trafikkdata fra åstedet. Varetektsfengslingen baserte seg i hovedsak på Andersen sin forklaring og andre antakelser (Jahr, 2017, s. 13). Resultatene fra Telenor mobil sin rapport viste at Kristiansen hadde inn- og utgående mobiltrafikk på telefonen i tidsrommet for gjerningen. Da kun gjennom basestasjonen EG_A, som i henhold til undersøkelser aldri har hatt sterkt nok signal til å nå åstedet (LB-2021-33945-2, 2022). Gjennom teledatabeviset utelukket det nærmest at Kristiansen befant seg på eller i nærheten av åstedet på gjerningstidspunktet. Til tross for dette

ble det tatt ut siktelse, og Kristiansen ble senere domfelt. Trafikkdataen strittet imot andre bevis politiet hadde. Da primært Andersen sin forklaring om Kristiansen sine bevegelser. Det kunne derfor synes at noen bevis, deriblant trafikkdataen, ble tillagt mindre vekt, enn for eksempel Andersen sin forklaring. Teledatabevisene er kun ett av flere spor som trakk i retning Kristiansen sin uskyld.

Først 21 år etter domfellelsen ble Kristiansen frikjent for forholdene i Baneheia. Kristiansen forsøkte ved flere anledninger å fremme begjæring om at saken skulle gjenopptas. Men det var først i 2021 at begjæringen ble tatt til følge og saken begjært gjenåpnet (GK-2020-82, 2020). Kristiansen ble frikjent for overgrepene og drapene høsten 2022, fordi retten fant at det totale bevisbildet hadde endret seg (LB-2021-33945-2, 2022). På bakgrunn av bevisbildet så man ikke bevisgrunlaget tilstrekkelig for videre forfølgning mot Kristiansen (LB-2021-33945-2, 2022). I skrivende stund, den 24. mars 2023, fremsatte riksadvokaten en begjæring til Gjenopptakelseskommissjonen om gjenåpning av straffesaken mot Andersen (Riksadvokaten, 2023). Gjenopptakelsen gjelder den delen av saken som Andersen i 2001 ble frifunnet for, altså drapet på den yngste jenta. Dette skjer på bakgrunn av frifinnelsen av Kristiansen i 2022.

2.0 Metode

Ifølge Dalland (2017, s. 51) handler metode om hvilken fremgangsmåte vi benytter for å fremskaffe og kontrollere kunnskap. Metoden man velger vil altså være styrende for hvordan man innhenter og kontrollerer kunnskap. Politihøgskolen gir valget mellom litteraturstudie, empirisk eller juridisk oppgave. Vi har valgt å belyse vår problemstilling som en litteraturstudie, som dreier seg om å benytte allerede eksisterende litteratur- og forskningsmateriale for å belyse problemstillingen (Barstad & Glasø, 2021, s. 118).

Litteraturstudie egner seg dermed godt for å belyse vår problemstilling, da det allerede finnes mye litteratur og forskning om beslutningspsykologi og kognitive forenklingsstrategier.

Innledningsvis ønsket vi å skrive en empirisk oppgave, fordi vi ville undersøke hva som faktisk påvirker etterforskeres beslutninger i det daglige. Dette gikk vi bort fra da vi i samråd med veileder kom frem til at et slikt prosjekt ville blitt for omfattende og at problemstillingen derfor best ville la seg belyse gjennom en litteraturstudie.

Litteraturstudie er en form for kvalitativ innholdsanalyse (Barstad & Glasø, 2021, s. 118). En kvalitativ innholdsanalyse dreier seg om å gjennomgå innholdet i ulike dokumenter for å finne

informasjon som kan være relevant for de forholdene som studeres (Grønmo, 2016, s. 82). Målet er å bearbeide, systematisere og registrere innholdet på en slik måte at man kan benytte dataene som grunnlag for undersøkelsen. Kvalitativ metode skiller seg fra kvantitativ metode ved at man går mer i dybden, finner helheten og får en forståelse for temaet (Dalland, 2017, s. 53). Kvalitativ metode egner seg dermed godt for vår problemstilling, fordi vi ønsker å få en forståelse for hva som påvirker etterforskeres beslutninger og hvordan motvirke effekten av påvirkningsfaktorene. En utfordring ved denne metoden knytter seg til vår kildekritiske forståelse. Dersom denne er for begrenset kan dette føre til at vi baserer arbeidet på tekster som ikke er troverdige eller autentiske, som igjen kan føre til at innholdet tolkes feilaktig (Grønmo, 2016, s. 181). Dette har vi forsøkt å motvirke ved å vurdere de ulike tekstenes innhold opp mot hverandre.

2.2 Kildesøk og kildekritikk

Litteraturen som er benyttet er ikke tilfeldig utvalgt og vi har brukt tid på å lete etter og vurdere relevante kilder. Kildekritikk dreier seg om å vurdere og karakterisere kildene man finner opp imot oppgavens problemstilling (Dalland, 2017, s. 158). Man må også kunne redegjøre for de kriteriene man har benyttet under utvelgelsen. Kildekritikk handler også om å stille seg kritisk til kvaliteten ved kildene. Vi begynte prosessen med å lese en doktoravhandling om temaet, *Justisfeil ved politiets etterforskning* fra 2009 av Asbjørn Rachlew med tilhørende litteraturhenvisninger. I denne doktoravhandlingen fant vi flere aktuelle kilder, som vi undersøkte nærmere for relevans. Vi oppdaget tidlig at mye av litteraturen vi leste også henviste til hverandre, noe som gjorde utvalgte enklere. Dette så vi også på som et kvalitetstegn. Justisfeil og objektivitet er temaer vi har vært innom i etterforskningsfaget, og gjør at noe av litteraturen er kjent fra før. Videre har vi søkt etter litteratur i «Oria», som er søkemotoren til Politihøgskolens bibliotek, med søkeordene «beslutningspsykologi», «bedømmingspsykologi», «kognitive forenklingsstrategier», «forenklingsstrategier» og «Baneheia».

Vi fikk innledningsvis i prosessen mange tips til litteratur fra veilederen vår, noe som forenklet utvelgelsen av kilder betydelig. Det er i hovedsak disse kildene vi har benyttet i oppgaven, men vi har også funnet kilder på egenhånd. Viktige kriterier i denne utvelgelsen har blant annet vært at teksten er skrevet på engelsk eller et skandinavisk språk og at den har relevans for oppgavens problemstilling. Relevans handler om i hvilken grad kilden egner seg til å belyse problemstillingen (Dalland, 2017, s. 159). For å vurdere kildens relevans har vi

som regel lest eventuelle sammendrag eller utdrag. Vi har også vært opptatt av kildens kvalitet. Kvalitet dreier seg om kildens troverdighet og holdbarhet (Dalland, 2017, s. 159). Vi har i all hovedsak benyttet fagbøker og doktorgradsavhandlinger, og ellers litteratur vi har sett flere andre forfattere henvise til. Det vil også være viktig å påpeke at våre kilder kun representerer et utvalg, og det kan tenkes at andre kilder kan bidra med andre perspektiver.

Gjennom vår oppgave er det arbeidene til utvalgte forfattere som kommer til å gå igjen mye. Disse forfatterne er i hovedsak Karl Ask og Ivar Fahsing. Karl Ask har en mastergrad i etterforskning og en doktorgrad i psykologi, og underviser i både sosial-, kognitiv- og juridisk psykologi. Ask har både skrevet, vært medforfatter i og publisert en rekke artikler og forskning om beslutningspsykologi i etterforskning (Ask & Alison, 2010; Ask & Fahsing, 2020, 2021). Ivar Fahsing har en mastergrad i rettspsykologi og en doktorgrad i beslutningspsykologi. Han forsker og underviser i blant annet beslutningspsykologi ved Politihøgskolen. Fahsing har publisert en rekke vitenskapelige artikler (Fahsing & Ask, 2016; Rachlew & Fahsing, 2015), og er blant annet medforfatter av *Etterforskning: Prinsipper, metoder og praksis* fra 2018, som er en av pensumbøkene på Politihøgskolen. På bakgrunn av deres publikasjoner og arbeider anser vi Ask og Fahsing som høyt respekterte og anerkjente innenfor fagfeltet etterforskning.

Vi har som tidligere nevnt valgt å benytte Baneheia-saken for å illustrere oppgavens tema. Det er i forbindelse med sakens fatale utfall satt ned et uavhengig granskningsutvalg som i skrivende stund skal undersøke alle sider av saken mot Kristiansen. Årsakene til justismordet er dermed enda ikke klare, og det vil derfor ikke la seg gjøre å konkludere med hva som gikk galt. Det foreligger dermed ikke en granskningsrapport for Baneheia-saken, slik det gjør i Sture Bergwall (Riksadvokaten, 2015)- og Fritz Moen-saken (NOU 2007:7, 2007). Likevel vil vi benytte konkrete eksempler i vår oppgave, for å aktualisere våre funn. Fordi saken har fått stor publisitet, vet vi like fullt en god del, ikke minst gjennom boken til Jahr (2017) *Drapene i Baneheia – to historier, en sannhet*. I mangel på vitenskapelige kilder og akademiske publikasjoner har vi valgt å trekke veksler på Jahr (2017) for å få en god oversikt og innsikt i saken. Vi har forsøkt å finne andre kilder som refererer til Jahr, men vi har ikke lyktes med dette. Ettersom boken til Jahr ikke er en vitenskapelig kilde har vi også hentet informasjon fra dommen fra Kristiansand byrett (TKISA-2001-374, 2001), den frifinnende dommen fra Borgarting lagmannsrett (LB-2021-33945-2, 2022) og rapporten fra Gjenopptakelseskommisjonen (GK-2020-82, 2020).

2.3 Forforståelse

Forforståelse er en form for forkunnskap som preger vår tolkning og oppfatning av alt vi ser, hører, tenker og oppfatter (Thurén, 2009, s. 66). Det vil si at vår forforståelse vil være ulik, og gjør at vi kan reagere på en situasjon og tolke den ulikt. I en skriveprosess er det dermed viktig å være bevisst på egen forforståelse av temaet. Slik kan vi være klar over hvordan den påvirker både innhenting av teori og drøftingsdelen. Å være seg bevisst sin forforståelse vil altså kunne bidra til å unngå tunnelsyn eller bekræftelsesfeller. Får vi tunnelsyn vil det trolig hemme oss i å få ny innsikt om temaet (Barstad & Glasø, 2021, s. 107).

I forbindelse med arbeidet rundt oppgaven har vi vært bevisste vår forforståelse, og forsøkt å være nøytrale i prosessen. For eksempel ved å innhente teori fra ulike forskere og årstall. Vi har vært bevisste med tanke på innehavende kunnskap, men også med tanke på ny kunnskap vi har tilegnet oss. For å forstå vekslingen mellom innehavende og ny kunnskap, kan man se til den hermeneutiske spiral. Denne baserer seg på at det kreves en viss forforståelse av deler av helheten for å oppfatte de detaljerte nyansene (Thurén, 2009, s. 70). Ved mer erfaring forstår vi delene, som påvirker hvordan vi forstår helheten. Slik får vi en ny forforståelse av helheten, samt at forforståelsen utvikler seg fra fordom til en faktisk forståelse (Thurén, 2009, s. 70).

Det var ikke egentlig før det siste året på Politihøgskolen at vi begynte å tenke over kompleksiteten i objektivitetskravet. Da opplevde vi at objektivitetskravet var mer utfordrende å etterleve enn vi først antok. Under etterforskninger i praksisåret har vi i alt for stor grad stilt ledende spørsmål i avhør eller uten videre tenkt at en mistenkt er skyldig. Vi kjente til objektivitetskravet og viktigheten av å etterleve dette, men forsto ikke hvor utfordrende det i realiteten er. Vi var heller ikke bevisste rundt hva som påvirket våre beslutninger og hvordan vi kunne redusere disse påvirkningene. Gjennom arbeidet med bacheloroppgaven har vi innsett hvor innprentet mange av de psykologiske prosessene er, enten de er bevisste eller ubevisste. Derfor er det nødvendig at objektivitetskravet står i fokus på ethvert trinn i etterforskningen, slik at de alvorlige konsekvensene av å bryte kravet minimeres.

3.0 Resultat og diskusjon

3.1 Beslutningspsykologi

Etterforskningsarbeidet handler i stor grad om informasjonshåndtering, og basert på informasjonen må etterforskeren bedømme dens betydning og hvilken relevans den har for saken (Ask & Fahsing, 2021, s. 163). En etterforsker vil altså stå overfor saker hvor større eller mindre beslutninger skal tas. Det er derfor relevant å vite noe om hva som påvirker våre vurderinger og avgjørelser. Beslutningspsykologi fremhever de ubevisste, psykologiske prosessene som ligger til grunn for de vurderinger og valgene vi tar. Ytterligere hvordan vi forstår prosessene, og hvordan man kan bruke kunnskapen til å påvirke menneskets vurderinger. I følge Kahneman (2011/1012), er beslutningspsykologi en betegnelse på vurderinger foretatt av blant annet eksperter, og at vurderingene ofte er basert på skjønn – for eksempel gjennom vurderinger av antatt sannsynlighet.

Fagfeltet om beslutningspsykologi knyttet opp til hvordan de psykologiske prosessene påvirker politiets beslutningsprosesser har tidligere fått lite fokus innen forskningen (Ask, 2006, s. 3; Ask & Fahsing, 2021, s. 163). Det samme gjelder etterforskningsfaget som sin helhet. En årsak til dette kan være at etterforskningsfaget lenge har blitt oppfattet som et praktisk fag gjennom praksis og erfaringslæring. Og at politiet tidligere har vært mer restriktive med å utlevere sitt materiale til forskere (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 62-64). Det er først i løpet av de siste tiårene at politiet har åpnet opp for mer vitenskapelig forskning (Ask & Fahsing, 2021, s. 163). Dette blant annet på bakgrunn av politiske føringer om et kunnskapsbasert politi, hvor forskningen baserer seg på politiets- og andre forskeres bidrag. De senere årene har vi for eksempel sett granskningsrapporter som fokuserer på å finne årsaker til hvorfor uskyldige domfelles. Eksempler er granskningsrapportene av straffesakene mot Sture Bergwall (Riksadvokaten, 2015) og Fritz Moen (NOU 2007:7, 2007), og etterhvert Viggo Kristiansen. Granskningsrapportene kan fungere som et kunnskapsgrunnlag og åpner for å vise sårbarhet i blant annet politiets arbeidsmetoder og beslutningstaking.

3.1.1 System 1 og 2

I boken *Tenke, fort og langsomt*, skrevet av Kahneman (2011/2012), forsøker han å forklare hvordan mennesker tenker og tar beslutninger. Rachlew et al. (2020, s. 70-71) trekker veksler på Kahnemans arbeider og skriver om system 1 og system 2. Kort forklart handler system 1 om våre automatiserte prosesser, hvor det kreves lav grad av kognitiv kapasitet for å løse en

oppgave. Vi tenker raskt, intuitivt og følelsesdrevet. System 2 derimot, er en mer langsom prosess, hvor vi bruker mer kognitiv kapasitet for å løse en oppgave. Her tenker vi langsomt, mer rasjonelt og logisk. Som Kahneman (2011/2012) påpeker, er ikke system 1 konstruert for å løse avanserte oppgaver. Dette gjør det utfordrende for etterforskere fordi de kontinuerlig blir utsatt for inntrykk og informasjon som hjernen må forholde seg til.

Kahneman (2011/2012), gjengitt i Rachlew et al. (2020, s. 70), forklarer at system 1 utgjør vår evne til å fatte raske beslutninger, at det hjelper oss i hverdagen og ofte er basert på tidligere erfaringer. System 1 inntreffer umiddelbart når vi fatter beslutninger. Beslutningene som foreslås er ofte raske og enkle løsninger på oppgaven vi står overfor. System 1 hjelper oss ved at den sparer oss for kapasitet, hardt arbeid og bevisste tankeprosesser (Rachlew et al., 2020, s. 70-71), noe som kan oppstå som et problem under etterforskningen. Spesielt dersom vi ikke er bevisst på prosessene og ubevisste, kognitive forenklingsstrategier som kobler seg på. Dette fordi vi kan ende opp med å søke etter informasjon som bekrefter valget vi har tatt. I system 1 finnes det altså en rekke ubevisste, kognitive forenklingsstrategier.

3.2 Kognitive forenklingsstrategier

Forskning på saker hvor justisfeil er begått viser nettopp at utfordringen ofte knyttes til feil i beslutningstakingen (Ask & Alison, 2010, s. 42; Ask & Fahsing, 2020, s. 88), og da mer spesifikt til menneskets ubevisste, kognitive forenklingsstrategier (Rachlew, 2009). Rachlew (2009) brukte fem år på å undersøke årsakene til hva som går galt, når det går galt med politiets etterforskning – der han introduserte og forklarte begrepet «justisfeil». Rachlew trakk veksler på eksisterende forskning og egne case-studier. Han konkluderte med at det både finnes underliggende og umiddelbare årsaker til at justisfeil skjer. Utover de umiddelbare årsakene fant han ut at forskning tyder på at det er noe som ligger under. Altså innenfor beslutningspsykologien og de ubevisste, kognitive forenklingsstrategiene, ofte beskrevet og omtalt som «bekreftelsesfeller».

De kognitive forenklingsstrategiene, eller heuristikkene, er nedarvede egenskaper hos mennesket. Disse fungerer som mentale snarveier som skal hjelpe oss til å behandle informasjon og å ta beslutninger. Mennesket har begrenset oppmerksomhet og kognitiv kapasitet, og det er dette forenklingsstrategiene forsøker å kompensere for ved å hjelpe oss til å ta raske vurderinger og avgjørelser. I hverdagen er forenklingsstrategiene til god hjelp ved bearbeiding av store informasjonsmengder og gjør det enklere å håndtere kompleksiteten i

verden rundt oss (Lai, 1999, s. 41-46). Kognitive forenklingsstrategier står derfor helt sentralt når det gjelder beslutningstaking.

Forenklingsstrategiene er som regel funksjonelle og fører ofte til nøyaktige vurderinger av verden. Til tross for dette kan de i noen tilfeller føre til systematiske skjevheter, eller biaser (Ask & Alison, 2010, s. 42). En av de mest uunngåelige og velkjente skjevhetene som kan oppstå er bekreftelsesfellen, *confirmation bias*, (Nickerson, 1998), som omhandles nærmere senere i oppgaven. Forskere peker på en rekke forenklingsstrategier (Ask & Fahsing, 2020; Fahsing, 2016; Lai, 1999; Rachlew, 2009), og vi har valgt å fokusere på de vi anser som mest aktuelle innen etterforskning.

3.2.1 Tilgjengelighetsheuristikk

Tilgjengelighetshuristikken er en av de mest utbredte forenklingsstrategiene og hjelper oss med å ta beslutninger i situasjoner hvor vi blant annet skal vurdere sannsynligheten av en hendelse (Lai, 1999, s. 49). Vi har en tendens til å trekke slutninger om at noe er riktig og mer sannsynlig dersom det er ting vi husker lett, i motsetning til ting vi ikke husker lett. Hvis vi enkelt kan tenke eller forstille oss det, så må det være riktig eller viktig (Fahsing, 2016, s. 25). I Baneheia-saken stod politiet innledningsvis i en situasjon med ukjent gjerningsperson. To av de som hadde blitt omtalt ved rundspørringene i nabolaget var Andersen og Kristiansen. Kristiansen hadde saker på seg i politiet sine registre fra tidligere, som blant annet omhandlet en kikkersak og overgrep (Jahr, 2017, s. 144 og 236). Slutningen om Kristiansen som en av gjerningspersonene, kan stamme fra tilgjengelighetsheuristikk fordi man på bakgrunn av hans historikk enkelt kunne forestille seg han som en modus-kandidat. Det kan ha fremstått som mer sannsynlig at Kristiansen var involvert i voldtektene og drapene. Både på bakgrunn av hans historikk, men også med tanke på at navnet hans dukket opp gjentatte ganger ved rundspørringene i nabolaget. I etterforskningen kan tilgjengelighetsheuristikken tenkes å være mest fremtredende i startfasen. Dette fordi man ofte besitter lite informasjon og må fatte beslutninger basert på den informasjonen man til enhver tid innehar for å drive etterforskningen fremover.

3.3 Bekreftelsesfelle

Bekreftelsesfellen trekkes frem av flere forskere som en av de mest utbredte og anerkjente feilkildene i menneskets dømmekraft (Ask & Fahsing, 2021; Fahsing, 2016; Rachlew, 2009).

Det handler om tendensen mennesket har til å søke etter eller tolke bevis på måter som er fordelaktig med tanke på en eksisterende mening, oppfatning eller hypotese (Nickerson, 1998, s. 175). Bekreftelsesfellen er en konsekvens av menneskets begrensede og selektive oppmerksomhet (Lai, 1999, s. 79). Videre fører det å få bekreftet egne tanker og meninger til en mental belønning og velbehag, mens avkrefte informasjon kan føre til skuffelse og demotivasjon (Lai, 1999, s. 79). Det er dermed ikke rart at mennesket fra naturens side er innrettet mot å søke etter bekreftende informasjon.

Bekreftelsesfellen kommer til uttrykk på tre måter (Nickerson, 1998, s. 175; Rachlew, 2009, s. 23). For det første når man har en hypotese, har man en tendens til å søke først og fremst etter informasjon som kan bekrefte denne. For det andre, når man konfronteres med informasjon, har man en tendens til å tolke denne informasjonen på måter som bekrefter, i stedet for å avkrefte hypotesen. Og for det tredje har mennesket en tendens til å bortforklare eller ignorere informasjon som ikke passer inn. Bekreftelsesfellen påvirker altså både etterforskerens informasjonsinnhenting og hvordan denne informasjonen tolkes.

En studie gjort av Ask og Granhag (2005) viste hvordan etterforskeres initiale hypoteser formet deres tolkning av etterforskningsfunn. Deltakerne ble innledningsvis tildelt en av to alternative hypoteser: [a] den hovedmistenkte hadde et motiv for handlingen, eller [b] det fantes en annen potensiell mistenkt. Videre leste de et sammendrag av en fiktiv drapsetterforskning. Til tross for at begge gruppene fikk samme informasjon om saken, mente førstnevnte gruppe at saken inkriminerte den hovedmistenkte i større grad enn sistnevnte gruppe. Dette funnet viser hvordan bekreftelsesfellen kan opptre i en etterforskning og hvordan det kan true objektivitetskravet.

Et typisk og dagligdags eksempel på en situasjon hvor man havner i bekreftelsesfellen er når man skal argumentere for bruken av et tvangsmiddel mot en mistenkt overfor en jurist. I realiteten forsøker man å overbevise juristen om at vilkårene for tvangsmiddelbruk er oppfylt, ved å utelukkende presentere argumenter som taler for den mistenktes skyld. Ideelt sett skulle man altså lagt frem både argumenter for og imot, for å unngå tunnelseyn og ensidig etterforskning.

I følge Findley og Scott (2006, s. 308) kan bekreftelsesfellen føre til tunnelseyn. Tunnelseyn er en samling av ubevisste, kognitive forenklingsstrategier som vi alle er mottakelige for (Findley & Scott, 2006, s. 292). Tunnelseyn kan føre til at etterforskeren fokuserer på én mistenkt, velger og filtrerer bevis som taler for skyld, mens man ignorerer eller bortforklarer

bevis som peker mot uskyld (Findley & Scott, 2006, s. 292). Et slikt snevert fokus kan føre til at uskyldige personer holdes lengre i varetekt enn nødvendig, eventuelt at etterforskningen blir mistankestyrt (Ask & Fahsing, 2021, s. 166). Noe som er i verste fall, er i strid med objektivitetskravet. En annen konsekvens av tunnelsyn kan være at viktige bevis går tapt fordi man fokuserer på én hypotese på bekostning av en annen, og at etterforskningen således blir mangelfull, som nevnt i Baneheia-saken.

Bekreftelsesfellen og tunnelsyn kan i ytterste konsekvens føre til selvoppfyllende profetier. Selvoppfyllende profeti handler om at våre antakelser, forventinger eller oppfatninger påvirker situasjoner eller atferd, slik at disse over tid blir korrekte eller fremstår som korrekte (Lai, 1999, s. 82). Et eksempel på en selvoppfyllende profeti i Baneheia-saken kan ha vært da flere kilder forsøkte å tegne et bilde av Kristiansen som «den slemme drapsmannen» (Jahr, 2017, s. 203). Dette ved å bevisst skape et bilde av Kristiansen som noe ondt, og Andersen på sin side som «den snille gjerningspersonen». Denne fremstillingen av Kristiansen og Andersen kan ha bidratt til en selvoppfyllende profeti. Både for politiet, men også for resten av Norges befolkning.

Til tross for at bekreftelsesfellen er en psykologisk prosess, har forskning pekt på ulike ytre faktorer som kan øke risikoen for og forsterke bekreftelsesfeller i etterforskning. Dette er faktorer som naturlig forekommer i etterforskeres arbeidsmiljø, som for eksempel tidspress og oppklaringspress (Ask & Fahsing, 2020, s. 89-90). Tids- og oppklaringspress kan komme både utenfra i form av publikums forventninger til politiets effektivitet, men også fra interne forventninger. Forskning har vist at tids- og oppklaringspress kan stå i veien for objektiv etterforskning (Ask & Granhag, 2007). Fordi at press blant annet kan føre til at man i større grad benytter seg av kognitive forenklingsstrategier, og at man låser seg til sin opprinnelige oppfatning og utviser motvilje til å endre denne. Politietterforskerne av Baneheia-saken kan ha vært utsatt for et slik press, både utenfra og internt. Det at to jenter var drept og voldtatt, uten at gjerningspersonen var tatt, førte til stor usikkerhet og redsel blant innbyggerne i Kristiansand. De krevde svar.

Baneheia-saken ble også fulgt tett av riksdekkende media, noe som kan tenkes å ha forsterket tids- og oppklaringspresset betydelig. Dette kan ha bidratt til uheldige konsekvenser for etterforskningen fordi det kan ha redusert etterforskernes fleksibilitet når det gjelder problemløsning og generering av beslutningsalternativer (Ask & Alison, 2010, s. 44-45). Det kan også ha ført til at etterforskerne i større grad baserte sine vurderinger på allerede

eksisterende tro og mindre på ekstern, individualiserende informasjon. Dette kan ha ført til utfordringer med å ha et åpent sinn og å unngå premature slutninger.

3.3.1 Å nøytralisere motstridende informasjon

Når mennesket bestemmer seg, får en forståelse for eller mening om noe, starter de ubevisste prosessene å påvirke oss (Rachlew et al., 2020, s. 73). Forskere som Nickerson (1998, s. 210), Ask og Fahsing (2021, s. 168) forklarer at mennesket opprettholder sitt etablerte syn ved å produsere forklaringer som nøytraliserer motstridende og ny informasjon, samt ignorerer eller bortforklarer informasjon som divergerer fra hovedhypotesen. Når etterforskningen finner bekreftende informasjon som støtter hovedhypotesen, vil et område i hjernen aktiveres og gi oss belønning; vi får en godfølelse av å ha rett. Det sistnevnte er en årsak til at vi overser egne biaser (Rachlew et al., 2020, s. 74). Det motsatte skjer derimot om vi tar feil; negative følelser og smerte blir dominerende. Forklaringen på at hjernen får belønning når vi tar rett, og motsatt ved feil, er en betydelig forklaring på hvorfor vi er så utsatt for de ubevisste forenklingsstrategiene (Rachlew et al., 2020, s. 75). Når mennesket bestemmer seg, får en forståelse for eller mening om noe, starter de ubevisste prosessene å påvirke oss (Rachlew et al., 2020, s. 73). Forskere som Nickerson (1998, s. 210) og Ask og Fahsing (2021, s. 168) forklarer at mennesket opprettholder sitt etablerte syn ved å produsere forklaringer som nøytraliserer motstridende og ny informasjon, samt ignorerer eller bortforklarer informasjon som divergerer fra hovedhypotesen. Når etterforskningen finner bekreftende informasjon som støtter hovedhypotesen, vil et område i hjernen aktiveres og gi oss belønning; vi får en godfølelse av å ha rett. Det sistnevnte er en årsak til at vi overser egne biaser (Rachlew et al., 2020, s. 74). Det motsatte skjer derimot om vi tar feil; negative følelser og smerte blir dominerende. Forklaringen på at hjernen får belønning når vi tar rett, og motsatt ved feil, er en betydelig forklaring på hvorfor vi er så utsatt for de ubevisste forenklingsstrategiene (Rachlew et al., 2020, s. 75).

Slike eksempler fra Baneheia-saken kommer til uttrykk i Jahr sin bok. Blant annet omkring teledata- og DNA-bevisene. Først fem dager etter pågripelsen av Kristiansen samlet politiet inn all ut- og inngående mobildatatrafikk fra Kristiansen sin telefon; og dette på Kristiansen sin forespørsel (Jahr, 2017, s. 12-13). I tillegg til trafikkdata ble informasjon om hvilke basestasjoner trafikken var gått over utlevert. Informasjonen fra basestasjonen EG_A viste nærmest at Kristiansen ikke kunne ha befunnet seg på åstedet i det gitte tidsrommet. Denne

informasjonen, samt senere målinger av basestasjonen strittet imot Andersen sin forklaring om Kristiansen sine bevegelser.

Kristiansen ble dømt i retten, men anket dommen (Jahr, 2017, s. 337). Kort tid etter dommen ble det foretatt en ny undersøkelse av dekningsområdet for åstedet og området rundt. Denne gangen med et nytt teleselskap, et privat selskap kalt Teleplan. Teleselskapet konkluderte med at det «ikke er mulig å fastslå om det var eller ikke var dekning fra EG_A på åstedet drapskvelden». Ut ifra Teleplan sin vurdering skriver påtalemyndigheten at det ikke er mulig å konstatere hvorvidt åstedet var eller ikke var innenfor dekningsområdet for basestasjonen. I så måte kan det synes at politiet tolket informasjonen til inntekt for sin egen mistanke: Kristiansen er skyldig. Dette ved å «nøytralisere» informasjonen, for å kunne opprettholde sin overbevisning om at han var det. Som nevnt tidligere, og som også påpekes av Lai (1999, s. 79) vil bekreftende informasjon gi oss en form for mental belønning, og styrke vår overbevisning om egen dømmekraft. Altså at vi har rett.

I likhet med telebeviset, ble DNA-beviset fra åstedet og jentene tolket bekreftende mot hovedhypotesen til politiet. Avdelingsingeniør fra Rettsmedisinsk Institutt, Bente Mevåg, hevdet å ha en hundre prosent DNA-profil tilknyttet Andersen. DNA-analysene ble også foretatt av spanske rettsmedisinske spesialister. Resultatet viste én markør på det ene offeret som tilsvarte 54,6% av den norske mannlige befolkningen, deriblant Kristiansen. På det andre offeret fant de et blandingsresultat, hvor en markør sammenfalt med en av Andersen sine markører. Basert på Spanias prøver uttalte Mevåg at det eneste sikre var at man hverken kunne utelukke Andersen eller Kristiansen som gjerningspersoner basert på resultatene, men at det kunne fastslås at gjerningspersonene var to menn (Jahr, 2017, s. 308-309). at det eneste sikre var at man hverken kunne utelukke Andersen eller Kristiansen som gjerningspersoner basert på resultatene, men det kunne fastslås at gjerningspersonen var to menn (Jahr, 2017, s. 308-309).

Nickerson (1998, s. 210) forklarer at overbevisningen om at man hadde rett da den første mistanken ble formet, øker dersom bevis som styrker mistanken øker. Videre skriver han at dette naturligvis vil skje hvis man favoriserer bekreftende informasjon eller bortforklarer motstridende informasjon. Han skriver videre at mennesker er relativt nøytrale i initialfasen av etterforskningen, men at vi påvirkes med en gang en avgjørelse fattes. Fahsing (2016, s. 57) omtaler dette som et «tipping point» og beskrives nærmere i avsnittene nedenfor.

3.3.2 Tipping points

En form for bekreftelsesfelle som all etterforskning risikerer å bli gjenstand for er *tipping points*, eller vendepunkter. Tipping points i etterforskning baserer seg forskning gjort av Gollwitzer et al. (1990) og deres påstand om at mennesket er betydelig mindre kreativt og fordomsfritt idet man har tatt et valg, enn før man bestemmer seg. De skiller mellom en funderende og reflekterende tankegang, og en mer implementerende tankegang. Satt i en etterforskningskontekst betyr det at overgangen fra identifisering til verifisering innebærer en endring i etterforskernes tankegang (Fahsing & Ask, 2013, s. 156). Det handler om at etterforskere i større grad er i stand til å være objektive før beslutningen om å rette etterforskningen mot en bestemt mistenkt er tatt, enn etter beslutningen er tatt. Når beslutningen først er tatt og man har forpliktet seg til denne, styrkes det ubevisste behovet for å forsvare denne beslutningen (Rachlew et al., 2020, s. 75).

En studie gjort av Fahsing og Ask (Prop. 147 L (2012–2013)) hadde som mål å blant annet identifisere ulike tipping points i etterforskningen og faktorer som kan redusere virkningen av disse. Dette inkluderte både beslutninger som utgjorde vendepunkter i etterforskningen, men også individuelle og situasjonelle faktorer. Deltakerne ble bedt om å identifisere ulike tipping points, både knyttet til beslutninger, men også knyttet til situasjonelle og individuelle faktorer. To faktorer knyttet til beslutninger ble funnet; å gi noen status som mistenkt, å pågripe eller sikte en mistenkt og valg av hovedhypoteser med tilhørende etterforskningsskritt for den videre etterforskningen. Disse faktorene ble identifisert som typiske og potensielt kritiske vendepunkter i etterforskningen (Fahsing & Ask, 2013, s. 160). Begge faktorene er beslutninger som markerer en overgang i etterforskerens tankegang. Man går fra å være åpen og vurdere mulige alternativer, til å bestemme seg for en handling og risikerer som følge av dette å bli ensidig og snever i sin tankegang.

Et kritisk vendepunkt i Baneheia-saken var da det ble besluttet å pågripe Andersen og Kristiansen. Det hadde forut for beslutningen blitt satt sammen en Gjerningsmannsprofileringsgruppe, som på bakgrunn av tolkninger av valg av åsted og spor skulle uttale seg om gjerningspersonen (Jahr, 2017, s. 22-23). Til tross for at arbeidet aldri ble slutført, pekte gruppens funn mot at det dreide seg om kun én gjerningsperson. Dette ble begrunnet med at drapsmetodene og de seksuelle handlingene som ble utført på jentene var svært like. Eksempelet viser at politiet på dette tidspunktet overholdt objektivitetsplikten ved at de undersøke flere mulige alternativer. Det kan likevel virke som man valgte å se vekk fra Gjerningsmannsprofileringsgruppens arbeid i forkant av og etter pågripelsen. Etter

pågrepelsene valgte politiet i større grad å lytte til Andersen enn sine egne eksperter (Jahr, 2017, s. 27). Dette kan tyde på at det skjedde en endring i politiets tankegang idet beslutningen om pågrepelse ble tatt. Og at etterforskningen deretter i større grad rettet seg mot hypotesen om to gjerningspersoner.

3.3.3 Gruppetenkning

Ved etterforskning av større saker jobber politiet ofte i grupper, og sannsynligheten for at gruppetenkning oppstår er derfor stor. Gruppetenkning kan medføre motvilje til å tenke kritisk og kan utfordre hovedteorien som dominerer i gruppen (Fahsing, 2016, s. 30; Lai, 1999, s. 179). Dersom man stiller kritiske spørsmål til gruppens hovedteori risikerer man å bli mislikt, mens det å støtte opp om den eksisterende mistanken/teorien kan gi oss en følelse av å bli inkludert. Fahsing (2016, s. 30) og Lai (1999, s. 178) sier at gruppetenkning handler om at medlemmene i gruppen blir konforme til hverandre, og spesielt til lederen, enten hovedteorien er rett eller gal. Konformitet handler om at individer internaliserer fellesskapets normer, og at deres atferd, tenkning og vurderinger endres grunnet sosial påvirkning (Lai, 1999, s. 177). En skummel konsekvens av gruppetenkning er at den kan skape blindhet overfor alternative hypoteser, noe som er svært alvorlig i politiet sitt arbeid.

Rachlew (2009, s. 27) viser til flere forskere som har gransket årsakene til at uskyldige blir dømt, og påpeker at en skummel konsekvens av politiets etterforskning er at det kan oppstå en kamp mellom «oss» og «dem». Med politi- og påtalemyndigheten på den ene siden og siktede med forsvarer på den andre. Siktede/mistenkte kan bli betraktet som en motstander og bli utsatt for stereotypier og stigmatisering (Lai, 1999, s. 179). For politiet handler det om å finne rett gjerningsperson, og å få denne straffet. Som etterforsker er målet å løse saken, noe som blir enda viktigere i mer alvorlige saker. Både med tanke på hensynet til offeret og dets nærmeste, men også overfor resten av samfunnet; gjerningspersonen må rettmessig tas og straffeforfølges, slik at den urett vedkommende har påført offeret blir rettfærdiggjort. I en etterforskningsgruppe vil man ofte ha det samme målet om å identifisere rett gjerningsperson og å få vedkommende straffet. Lai (1999, s. 178) peker på at sannsynligheten for feiltolkning øker med graden av felles mål og verdier, spesielt dersom gruppen ønsker å oppnå noe mer utover kun en løsning.

Slik vi tolker litteraturen, kan gruppetenkning oppstå på bakgrunn av arbeidsmiljøet. I sin doktorgradsavhandling konkluderer Ask (2006, s. 32) med at det er en rekke faktorer ved

etterforskerens arbeidsmiljø som i alvorlig grad kan påvirke deres vurderinger og beslutninger. Fordi gruppetenkning kan føre til at fokuset kun rettes mot informasjon som underbygger gruppens hovedteori, kan dette utgjøre en bekreftelsesfelle (Fahsing, 2016, s. 31; Rachlew, 2009, s. 27). Dersom politiet kun fokuserer på én enkelt hypotese, fremfor å falsifisere denne, kan det true rettssikkerheten til den mistenkte, men også bidra til uriktig frifinnelse av den skyldige mistenkte (Rachlew, 2009, s. 28). Hovedutfordringen vil være om konformiteten til hovedetterforskeren er såpass høy at de andre ikke tørr å si sin mening. Spesielt hvis hovedetterforskeren har blitt styrt av forenklingsstrategier og dermed ikke er objektiv fra begynnelsen. Slik kan fraværet av objektivitet smitte gjennom konformitet til resten av gruppen, og true objektivitetskravet.

3.3.4 Kognitive skjema

Mentale modeller av en situasjon danner grunnlaget for våre vurderinger og beslutninger, og kalles ofte kognitive skjemaer (Lai, 1999, s. 51). Kognitive skjemaer danner grunnlaget for vår kunnskap, og utgjør vår oppfatning av verden og hvordan vi kategoriserer mennesker, situasjoner og hendelser (Lai, 1999, s. 51). Skjemaene utgjør et betydelig nettverk og inneholder all kunnskap, holdninger og gjetninger vi har tilegnet oss i løpet av livet. De hjelper oss med å med å sortere ut informasjon som virker uviktig for oppgaven, og frigjør på den måten kognitiv kapasitet for viktige oppgaver (Ask & Fahsing, 2021, s. 164). Dette kan hjelpe oss i hverdagen, men kan utgjøre en trussel for etterforskningen fordi skjemaene er ukontrollerbare og ubevisste.

Lai (1999, s. 53) skriver at kognitive skjemaer utgjør hovedmekanismen i bekreftelsesfellen. Dette fordi skjemaene automatisk selekterer ut informasjon som er i tråd med våre oppfatninger, og siler bort informasjon som er motstridende. Slik blir skjemaene svært slitesterke og hemmer oss i å se at avgjørelsen er feil, eller at vi har en begrenset virkelighetsoppfatning (Lai, 1999, s. 53). Når politiet plasserer en person i rollen som moduskandidat, fordi vi ubevisst mener vedkommende hører hjemme der, skal det mye til for å forandre mening.

I initialfasen av Baneheia-saken var politiet i en slags ikke-kunnskapsfase, ved at de ikke visste hvem som stod bak handlingen. I løpet av en periode gjennomførte politiet blant annet rundspøringer i nabolaget, der Kristiansen og Andersen ble utpekt som gutter med en avvikende atferd (Jahr, 2017, s. 88). Kunnskapsgrunnlaget av Kristiansen kan synes å bli

dannet på bakgrunn av etterforskerens kognitive personskjema av Kristiansen som en voldelig overgriper. Dette hovedsakelig basert på informasjon fra rundspøringer, samt tidligere saker i politiets registre.

3.4 Mottiltak

Som vi har forsøkt å vise, utfordrer de ubevisste, kognitive forenklingsstrategiene det normative idealet om at politiet skal være objektive. Som tidligere nevnt pålegger straffeprosessloven (1986) politiet et objektivitetskrav, men utdypet ikke videre hvordan dette best kan etterleves. Forskning viser at bevissthet rundt de psykologiske feilkildene alene ikke er tilstrekkelig for å minimere skaderisikoen av dem (Ask & Fahsing, 2021, s. 173; Rachlew, 2009, s. 28). Forskere på feltet er enige om at det som kreves er utdanning innenfor kunnskapsbaserte metoder (Ask & Fahsing, 2021, s. 173; Rachlew et al., 2020, s. 71). Ask og Fahsing (2020, s. 92) skriver at opplæring og bevisstgjøring rundt de kognitive forenklingsstrategiene er et sted å starte for å kunne minimere de uheldige konsekvensene av disse. Videre skriver de at en slik pedagogisk tilnærming tjener to formål. For det første kan bevissthet omkring menneskelig feilbarhet gi drivkraft til endring og motivasjon til å ta i bruk nye metoder som er mindre utsatt for feilkilder. For det andre kan bevissthet rundt de kognitive forenklingsstrategiene oppmuntre etterforskere til en aktiv årvåkenhet for feil i egen og kollegers beslutningstaking.

En studie som peker på viktigheten av utdanning og opplæring er gjort av Fahsing og Ask (2016). I studien sammenlignet de etterforskeres evne til å formulere relevante hypoteser i to ulike savnet-saker. Deltakerne bestod av fire ulike grupper; erfarne etterforskere og tjenestepersoner fra patrulje med mindre enn to års erfaring fra politiet og uten etterforskningsutdanning (nybegynnere), fra henholdsvis Norge og England. For hver gruppe ble antallet genererte hypoteser målt mot en liste av relevante hypoteser som ble utviklet av en internasjonal ekspertgruppe (gullstandard-hypoteser). De engelske erfarne etterforskerne viste en betydelig bedre evne til å generere relevante hypoteser, med et gjennomsnitt på 72% av gullstandard-hypotesene sammenlignet med 28% for de engelske nybegynnerne. For de norske deltakerne ble det imidlertid ikke observert noen signifikant forskjell mellom erfarne etterforskere og nybegynnere. De norske erfarne etterforskerne konstruerte i snitt 45% av gullstandard-hypotesene, sammenlignet med nybegynnerne som genererte 50%.

Forskerne peker på de ulike systemene for kompetanseutvikling i de to landene som mulig årsak til disse trendene. Politiet i England og Wales lanserte i 2005 «the Professionalising Investigation Programme», et opplæringsprogram som alle etterforskere må gjennomgå og som tar sikte på å utvikle god beslutningsevne. Det var ikke før i 2016 at tilsvarende tiltak ble gjort innen norsk politi. I 2016 lanserte riksadvokaten og Politidirektoratet en felles handlingsplan for å heve kvaliteten på etterforskning i norsk politi (Politidirektoratet & riksadvokaten, 2016). Handlingsplanen inneholder blant annet innføringen av obligatorisk årlig opplæring for etterforskningsfeltet (Politidirektoratet & riksadvokaten, 2016, s. 25). Hensikten med dette tiltaket er å øke kvaliteten og effektiviteten i etterforskningen. Til tross for at dette tiltaket ikke var innført da forskningen ble gjennomført, klarte de norske nybegynnerne seg betydelig bedre enn de engelske. Dette funnet kan tilskrives at den norske politiutdanningen er lengre og mer akademisk rettet. Funnene fra denne studien tyder altså på at utdanning og opplæring spiller en rolle når det gjelder å redusere de uheldige virkningene av de kognitive forenklingsstrategiene.

3.4.1 Hypotesetesting og abduktiv logikk

Hypotesetesting- og utvikling er en forskningsbasert metode som skal bidra til å sikre en helhetlig og objektiv etterforskning (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 96; riksadvokaten, 2018, s. 21; Sunde, 2019, s. 38). Dette innebærer å aktivt lete etter alternative forklaringer til den første mistanken. Hypoteseutvikling handler om å konstruere alternative forklaringer på et hendelsesforløp basert på den informasjonen man til enhver tid besitter (Ask & Fahsing, 2020, s. 86). Etterhvert som etterforskningen utvikler seg, skal hypotesene testes opp mot ny informasjon og etterforskningsfunn. Videre kan det være nødvendig å justere hypotesene for å imøtekomme ny informasjon eller å forkaste hypotesen og utvikle nye (Ask & Fahsing, 2020, s. 86). Dette er en gjentakende prosess, hvor målet er å komme frem til en enkelt hypotese som ikke lar seg motbevise og således utgjør den beste forklaringen.

Hypotesetesting innebærer forsøk på både falsifisering og verifisering (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 100). Ifølge Ask og Fahsing (2020, s. 86-87) innebærer verifisering forsøk på å vise at hypotesen er sann ved å finne bevis som samsvarer med hypotesen. Falsifisering handler om å bevise at hypotesen er gal eller uholdbar ved å finne bevis som ikke er i samsvar med hypotesen. Videre poengterer de at man ved å kun søke etter bekreftende bevis risikerer å overvurdere en hypoteses gyldighet og at bevis som taler imot en hypotese kan gå tapt. Vurderingene som ble gjort i forkant av pågripelsen av de mistenkte i Baneheia-saken kan

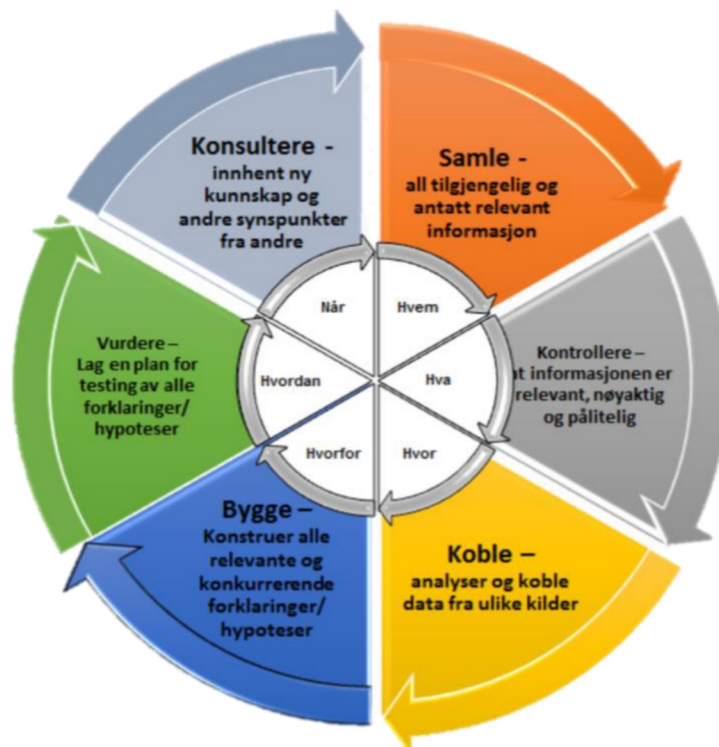
synes og hatt denne tendensen. Politiet endret sitt syn om antall gjerningspersoner fra en til to, til tross for at bevisene for dette var betydelig svakere enn bevis fått gjennom analyser, logikk og statistikk tilsa (Jahr, 2017, s. 189). Det er altså helt nødvendig å foreta både falsifisering og verifisering av hypoteser for å sikre en objektiv og helhetlig etterforskning.

O'Brien (2009) referert i Ask og Fahsing (2021, s. 173) gjennomførte en studie med to ulike grupper universitetsstudenter som skulle formulere hypoteser i en fiktiv drapsforsøkssak. Den ene gruppen skulle lage hypoteser om hvem de trodde var den skyldige, samt hva det begrunnet dette med. Den andre gruppen skulle også generere et hypotesesett, men ble også bedt om å finne forklaringer på hvorfor den skyldige kunne være uskyldig. Resultatet fra studien viste at deltakerne som ble oppmuntret til å formulere uskyldshypoteser, hadde mindre sannsynlighet for å favorisere de etterforskningsskritt som gjensidig fokuserte på å bevise mistenktes skyld. De viste altså mindre tendens til å gå i bekreftelsesfeller. Ask og Fahsing (2021, s. 173) poengterer at funnet bør tolkes med forsiktighet, fordi studien baserer seg på et lite utvalg personer uten etterforskningsbakgrunn. Studien illustrerer likevel betydningen av hypoteseutvikling og det å aktivt lete etter alternative forklaringer til den første mistanken.

Metoden som hypotesetesting baserer seg på heter abduktiv logikk. Abduksjon dreier seg om å identifisere og undersøke alternative hypoteser som kan forklare et hendelsesforløp (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 96). Logikken tillater en viss usikkerhet, noe en etterforskningsprosess ofte har. Målet blir å søke etter den «beste forklaringen», som også kan leve opp til det strafferettslige beviskravet: Hovedhypotesen må bevises utover enhver rimelig tvil (Rachlew et al., 2020, s. 129-130). Flere forskere argumenterer for abduktiv logikk som en bestep praksis for hvordan etterforskningen skal gjennomføres for å minimere risikoen for de ubevisste, kognitive forenklingsstrategiene (Ask & Fahsing, 2020, 2021; Rachlew & Fahsing, 2015, s. 227; Rachlew et al., 2020, s. 136). Det er også denne metodikken som trekkes frem i granskningsrapporten av straffesakene mot Sture Bergwall, uten at arbeidsgruppen legger noen videre føringer eller anbefalinger angående metodikk for politiets etterforskning (Riksadvokaten, 2015, s. 490-492).

Abduktiv logikk er også utgangspunktet for Fahsing (2016) sin faseinndelte modell for etterforskningsprosessen. Etterforsknings sirkelen er en kunnskapsbasert modell som tar utgangspunkt i etterforskningsprosessens fem kjerneelementer; planlegge, samle inn, vurdere, kontrollere og korrigere. Fahsing (2016, s. 20) beskriver etterforsknings sirkelen som en syklisk, problemløsende prosess som skal hjelpe etterforskere til å fokusere på den diagnostiske prosessen og etterstrebe nøyaktighet. Etterforsknings sirkelen er ment å være en

metodisk støtte som skal bidra til å redusere påvirkningen av kognitive forenklingsstrategier. Modellen illustrerer seks viktige steg i etterforskningsprosessen og spørsmål som etterforskningen bør besvare:

Figur 1: Etterforsknings sirkelen av Fahsing (2016)

Modellen kan brukes både i mer eller mindre komplekse saker, og bør tilstrebes blant etterforskere (Rachlew et al., 2020, s. 136). Dette fordi, slik vi har sett ovenfor, at mennesker ellers kan trå feil. Som profesjonelle aktører kan vi ikke holde lit til våre ubevisste tankesett og la informasjonsinnhenting foregå tilfeldig. Modellen øker profesjonaliteten fordi den i større grad blant annet understøtter uskyldspresumpsjonen og objektivitetskravet, samt at man i større grad får korrigert kognitive forenklingsstrategier (Rachlew et al., 2020, s. 137). Videre hjelper den oss med å være grundig og å holde oversikt over den store informasjonsmengden som innhentes i en etterforskning (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 107). Det er klart at modeller og metodikk vil kunne bidra til å minimere feil i etterforskningen, men de alene vil ikke være tilstrekkelig for å motvirke de uheldige konsekvensene av forenklingsstrategiene. Styring og ledelse er faktorer som også spiller inn (riksadvokaten, 2018, s. 4).

4.0 Avslutning

Forekomsten av justisfeil i etterforskning er ikke et ukjent fenomen. Som vi har vist, finnes det flere eksempler på justismord i Norge. Det er flere årsaker til at politiet påvirkes og at feil i etterforskningen oppstår. Feilene deles primært inn i umiddelbare og underliggende årsaker. Som forskningen viser, begås vanligvis ikke feilene av etterforskere på grunn av ond vilje, men heller av underliggende og ubevisste prosesser i beslutningsprosesser. I hverdagslivet synes de ubevisste prosessene å hjelpe oss i større grad enn de hemmer oss. Dette er ikke ensbetydende med at det samme gjelder i etterforskning, der det tvert imot kan hemme mer enn det hjelper. Det finnes ulike forenklingsstrategier, og fellesnevnerne ved disse er at de er ubevisste og oppstår ved håndtering av informasjon og hvor avgjørelser skal fattes, samt at de kan bidra til bekreftelsesfeller, tunnelsyn og selvoppfyllende profetier.

Ved å kun følge sin egen intuisjon under etterforskningen vil man i liten grad klare å tilfredsstille straffeprosesslovens krav til objektivitet, samt å etterleve uskyldspresumsjonen. Dette gjelder til tross for at arbeidet kan føles riktig. Dette er fordi etterforskeren tenderer å søke etter og finne bekreftende informasjon, samt tolke nøytral informasjon til inntekt for sitt eget syn. Andre forhold som gruppeprosesser og kognitive skjemaer kan være med på å forsterke bekreftelsesfellene, noe også Lai (1999) påpeker. Som flere granskningsrapporter fremhever, er det i saker hvor feilene ikke oppdages, at konsekvensene kan bli fatale og i ytterste konsekvens føre til justismord (NOU 2007:7, 2007; Riksadvokaten, 2015). Eksempelene vi har brukt knyttes til Baneheia-saken. Her er det flere sider ved saken som trolig peker i retning av at politiet har vært utsatt for de ubevisste, kognitive forenklingsstrategiene. Det kan ikke trekkes en sikker konklusjon, men vi kan kanskje komme nærmere et endelig svar når granskningsutvalget publiserer sin funnrapport.

Et nødvendig første steg for å motvirke kognitive svakheter og i størst mulig grad å etterleve en objektiv og forsvarlig etterforskning, er først og fremst å ha kjennskap til de kognitive prosessene og hvordan disse kan påvirke beslutningstaking i en etterforskning. Forskningen er likevel helt klar på at dette ikke er tilstrekkelig. Det kreves utdanning, metodikk og metodebruk for å redusere de uheldige virkningene av de kognitive forenklingsstrategiene (Fahsing & Ask, 2016; Fahsing, 2016). En forutsetning for at utdanning og metoder etableres, er forskning på fagfeltet for å vite hva som fungerer og ikke. Norsk politi har i dag blitt mer åpne for forskning enn tidligere, men mye tyder på at de har en vei å gå. Forskning kan tyde på at norsk politi sin innsats ikke er god nok, og at de kanskje burde rette blikket mer til land som England (Fahsing & Ask, 2016). Selv om de fleste etterforskningsprosesser som foregår i

Norge har god kvalitet, skjer det fremdeles justisfeil i norsk etterforskning. Feilene avdekkes og får medieoppmerksomhet med jevne mellomrom. Dette er et problem for rettsstaten, og kunnskap om og forståelse for hvorfor det skjer og hvilke feil som begås, er både aktuelle og viktig i dag og i all tid fremover.

5.0 Litteraturliste

- Ask, K. (2006). *Criminal Investigation: Motivation, Emotion and Cognition in the Processing of Evidence* [Doktorgradsavhandling, Göteborg University]. Gothenburg University Library. <http://hdl.handle.net/2077/676>
- Ask, K. & Alison, L. (2010). Investigators' decision-making. I P. A. Granhag (Red.), *Forensic psychology in context: Nordic and international approaches* (s. 35-55). Willan Publ.
- Ask, K. & Fahsing, I. A. (GK-2020-82). Investigative decision making. I R. Bull & I. Blandón-Gitlin (Red.), *The Routledge international handbook of legal and investigative psychology* (s. 84-101). Routledge.
- Ask, K. & Fahsing, I. A. (LB-2021-33945-2). Utrebares beslutsfattande. I P. A. Granhag, L. A. Strömwall, K. Ask & S. Landström (Red.), *Handbok i rättspsykologi* (2. utg., s. 160-177). Liber.
- Ask, K. & Granhag, P. (NOU 2007:7). Motivational Bias in Criminal Investigators' Judgments of Witness Reliability. *Journal of Applied Social Psychology*, 37, 561-591. https://www.researchgate.net/publication/227957596_Motivational_Bias_in_Criminal_Investigators%27_Judgments_of_Witness_Reliability
- Ask, K. & Granhag, P. A. (2005). Motivational Sources of Confirmation Bias in Criminal Investigations: The Need for Cognitive Closure. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2, 43-63. https://www.researchgate.net/publication/229700634_Motivational_sources_of_confirmation_bias_in_criminal_investigations_The_need_for_cognitive_closure
- Barstad, H. N. & Glasø, K. H. (LB-2021-33945-2). *Kunnskapsbasert politiarbeid: teori og praksis*. Gyldendal.
- Bjerknes, O. T. & Fahsing, I. A. (2018). *Etterforskning: Prinsipper, metoder og praksis*. Fagbokforlaget.
- Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* (6. utg.). Gyldendal akademisk.
- De forente nasjoner. (1948). *Verdenserklæringen om menneskerettigheter*. De forente nasjoner. <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/menneskerettigheter/fns-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>
- EMK. (1950). *Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen* (LOV-1999-05-21-30). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/*#KAPITTEL_emk

- Fahsing, I. & Ask, K. (Prop. 147 L (2012–2013)). Decision Making and Decisional Tipping Points in Homicide Investigations: An Interview Study of British and Norwegian Detectives. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 10(2), 155-165.
https://www.researchgate.net/publication/259969851_Decision_Making_and_Decisional_Tipping_Points_in_Homicide_Investigations_An_Interview_Study_of_British_and_Norwegian_Detectives
- Fahsing, I. & Ask, K. (2016). The making of an expert detective: the role of experience in English and Norwegian police officers' investigative decision-making. *Psychology, crime & law*, 22(3), 203-223. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2015.1077249>
- Fahsing, I. A. (2016). *The Making of an Expert Detective: Thinking and Deciding in Criminal Investigations* [Doktorgradsavhandling, Göteborgs universitet]. Gothenburg University Library. Göteborg. <http://hdl.handle.net/2077/47515>
- Findley, K. A. & Scott, M. S. (2006). The Multiple Dimensions of Tunnel Vision in Criminal Cases. *Wisconsin Law Review*, 2, 291-397. <https://ssrn.com/abstract=911240>
- Fredriksen, S. (2018). *Innføring i straffeprosess* (4. . utg.). Gyldendal.
- GK-2020-82. (GK-2020-82). Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker.
https://www.gjenopptakelse.no/fileadmin/user_upload/Avgjoerelse_18.02.2021_Baneheiasaken.pdf
- Gollwitzer, P., Heckhausen, H. & Steller, B. (1990). Deliberative and Implemental Mind-Sets: Cognitive Tuning Toward Congruous Thoughts and Information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1119-1127.
https://www.researchgate.net/publication/38138908_Deliberative_and_Implemental_Mind-Sets_Cognitive_Tuning_Toward_Congruous_Thoughts_and_Information
- Grunnloven. (1814). *Kongeriket Norges Grunnlov* (LOV-1814-05-17). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/1814-05-17-bm>
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder* (2. utg.). Fagbokforlaget.
- Jahr, B. O. (2017). *Drapene i Baneheia - to historier, en sannhet*. Pitch forlag.
- Kahneman, D. (Prop. 147 L (2012–2013)). *Tenke, fort og langsomt* (E. Lilleskjæret & G. Nyquist, Overs.). Pax. (Opprinnelig utgitt 2011).
- Kjelby, G. J. (2015). Bevisrettens grunnprinsipper og hovedregler i straffesaker. I R. Aarli, M.-A. Hadlund & S. E. Jebens (Red.), *Bevis i straffesaker* (s. 79-152). Gyldendal juridisk.
- Lai, L. (1999). *Dømmekraft*. Tano Aschehoug.

- LB-2021-33945-2. (2022). Borgarting lagmannsrett. <https://lovdata.no/avgjorelse/lb-2021-33945-2>
- Nickerson, R. (1998). Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of General Psychology*, 2, 175-220.
- NOU 2007:7. (NOU 2007:7). *Fritz Moen og norsk strafferettspleie*.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2007-07/id473769/>
- NRK. (2022, 15. desember). *Justisministerens kommentar til frifinnelsen i Baneheia-saken* [Video]. NRK. <https://www.nrk.no/sorlandet/staten-beklager-til-viggo-kristiansen-etter-frifinnelse-1.16222368>
- Politidirektoratet & riksadvokaten. (2016). *Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet*.
<https://www.riksadvokaten.no/document/handlingsplan-for-loft-av-etterforskningsfeltet/>
- Politi-loven. (1995). *Lov om politiet* (LOV-1995-08-04-53). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/1995-08-04-53>
- Prop. 147 L (Prop. 147 L (2012–2013)). *Endringer i straffeprosessloven mv. (behandling og beskyttelse av informasjon)*. J.-o. beredskapsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop-147-l--20122013/id725704/?ch=4>
- Rachlew, A. (2009). *Justisfeil ved politiets etterforskning: noen eksempler og forskningsbaserte tiltak* [Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo]. UiO DUO vitenarkiv. Oslo. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-23961>
- Rachlew, A. & Fahsing, I. A. (2015). *Politiavhøret*. I M.-A. Hedlund, S. E. Jebens & R. Aarli (Red.), *Bevis i straffesaker: Utvalgte emner* (s. 225-254). Gyldendal juridisk.
- Rachlew, A., Løken, G.-E. & Bergestuen, S. T. (GK-2020-82). *Den profesjonelle samtalen: En forskningsbasert intervjuetodikk for alle som stiller spørsmål*. Universitetsforlaget.
- Riksadvokaten. (2015). *Norsk politi og påtalemyndighets behandling av straffesakene mot Sture Bergwall - Hva kan vi lære?* (Riksadvokatens publikasjon nr. 3/2015). Riksadvokaten. <https://www.riksadvokaten.no/document/norsk-politi-og-patalemyndighets-behandling-av-straffesakene-mot-sture-bergwall/>
- Riksadvokaten. (2018). *Kvalitetskrav til straffesaksbehandlingen i politiet og ved statsadvokatembetene mv.* (Rundskriv nr. 3/2018).
<https://www.riksadvokaten.no/document/nytt-kvalitetsrundskriv/>

Riksadvokaten. (2023). *Påtegnning fra RA begjæring om gjenåpning JHA*.

<https://www.riksadvokaten.no/document/begjaering-om-gjenapning-av-straffesak-mot-jan-helge-andersen/>

Straffeprosessloven. (1986). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker* (LOV-1981-05-22-25).

Lovdata. <https://lovdata.no/lov/1981-05-22-25>

Strandbakken, A. (2003). *Uskyldspresumsjonen: "In dubio pro reo"*. Fagbokforlaget.

Sunde, N. (2019). Strukturert hypoteseutvikling i etterforskning: En metode for å oppnå et

bredt og objektivt utgangspunkt for etterforskning. I E. H. Olsvik & P. Risan (Red.),

Etterforskning under lupen (s. 35-59). Politihøgskolen. [https://phs.brage.unit.no/phs-](https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/bitstream/handle/11250/2634563/etterforskning_under_lupen.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

[xmlui/bitstream/handle/11250/2634563/etterforskning_under_lupen.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/bitstream/handle/11250/2634563/etterforskning_under_lupen.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Thurén, T. (2009). *Vitenskapsteori for nybegynnere* (2. utg.). Gyldendal akademisk.

TKISA-2001-374. (TKISA-2001-374). *Baneheia-saken* Kristiansand byrett.